

РОЗДІЛ 4

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 368

Орлова О. В.

Одеський інститут фінансів

Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ ТА ФІНАНСОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЇЇ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено обґрунтуванню концептуальних засад удосконалення інституціональної моделі страхового ринку України, метою яких є створення інституціонального середовища стійкої динаміки його розвитку. Об'єктами розвитку визначено: фінансову інституціоналізацію форм організації страхової діяльності, фінансові механізми сегментів інституціональної моделі страхового ринку, інституціональну модель посередництва на страховому ринку України, його інституціональне середовище. Механізмами розвитку запропоновано: адаптацію інституціональної моделі страхового ринку України до вимог ЄС, реформування пруденційного нагляду за страховим ринком, стратегії інституціональної моделі страхового ринку.

Ключові слова: страхова компанія, капітал, платоспроможність, достатність, розрахунок, модель, ризик, елементи, комбінації.

Постановка проблеми. Принципи функціонування страхових ринків країн із ринковою економікою є загальними, але існують деякі відмінності, обумовлені інституціональними особливостями їх фінансових ринків. За цих умов особливої теоретичної і практичної актуальності набуває використання інституціональних підходів у межах дискусії щодо формування вітчизняної моделі страхового ринку та перспектив його розвитку. Досягнення сучасної науки, представлені інституціональними теоріями, переконливо доводять, що на розвиток українського суспільства негативно впливає деформація інституту довіри населення до держави загалом і фінансових корпорацій, зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут страхування ефективно сприяє розвитку бізнесу та вирішенню соціальних проблем через механізм страхового захисту майнових інтересів юридичних осіб та фізичних осіб. Страхування є важливим чинником економічної безпеки як на макро-, так і на мікрорівні, адже дає можливість забезпечити відшкодування збитків у разі настання негативних подій, визначених як страхові випадки. Крім того, страхові резерви є потужним інвестиційним джерелом, а страхові компанії – активними суб'єктами інвестиційної діяльності та фінансового ринку. В той же час страховий сектор в Україні виконує свої соціально-економічні функції лише частково, а страхові компанії у переважній більшості функціонують з низькою ефективністю, особливо у якості інвесторів та фінансових посередників [1, с. 79].

У центрі уваги науковців знаходяться окремі інститути страхового ринку. Алексеєнко Л. М., Лазик Г. М. відзначають, що в умовах інституціональних трансформацій соціально-економічних систем варто визначити економічні засади необхідності розробки й запровадження фінансових інновацій, якими є: освоєння нових ринків, поява нових гравців, дистрибуція нових продуктів і активізація діяльності небанківських установ [2, с. 72]. Важливою рисою ефективного функціонування інноваційного механізму є взаємодія його складових: методів, інструментів, форм і важелів впливу на формування відносин, які виникають з приводу інституційного забезпечення розробки і впроваджен-

ня фінансових інновацій. Водночас якісні зміни на фінансовому ринку сприятимуть розвитку фінансово – інфраструктурної підсистеми, яка забезпечує інституціональний статус ринку фінансових інновацій; оптимізації трансакційних витрат на їх проведення; коригуванню когнітивних дисфункцій суб'єктів; удосконаленню технологічного руху фінансових ресурсів, а також моніторингу й реплікативності фінансових операцій.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в обґрунтуванні концептуальних засад удосконалення інституціональної моделі страхового ринку України та фінансових механізмів її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під ринком розуміють певні економічні відносини з приводу купівлі-продажу, а також систему інститутів, які організують відношення обміну. Страховим ринком є сукупність різних інститутів і відповідних ним механізмів, що структурують поведінку економічних агентів з приводу створення, купівлі-продажу і споживання страхових послуг. При цьому під економічними агентами розуміються страхувальники, страховики і представники інфраструктури страхового ринку.

Необхідними умовами для розвитку страхових відносин є розвинуте інституціональне середовище страхового ринку, під яким слід розуміти соціально-політичні, організаційно-економічні і правові норми, що є базою для створення, просування і споживання страхових послуг на основі контрактів – договорів страхування, а також сукупність організацій, що професійно займаються страховою діяльністю або її регулюванням (організаційна структура). До інфраструктури страхового ринку слід відносити організації, що сприяють страховій діяльності, підвищують її ефективність, але що не займаються власне страхуванням і, відповідно, що не створюють страхових фондів.

До основних інституціональних теорій відносять такі: теорія контрактів, трансакційних витрат, прав власності, суспільного вибору, теорія організацій. На страховому ринку існує специфічна форма контракту – договір страхування (страховий поліс), який має ряд істотних властивостей, що відрізняють його від інших типів контрактів.

На страховому ринку існують трансакційні витрати, відмінні від нуля, тому виявляються значущими альтернативні способи організації трансакцій. Одним із принципів функціонування страхового ринку є порівняльний аналіз ефективності альтернативних інституціональних угод, виходячи зі зниження трансакційних витрат.

З позицій теорії суспільного вибору можна трактувати діяльність державних інституцій, що здійснюють державне регулювання страхового ринку і страховий нагляд, як складну систему обміну між індивідами, що в ній останні колективно намагаються досягти своєї приватної мети, оскільки не можуть реалізувати її за допомогою звичайного ринкового обміну. Ця мета полягає у забезпеченні прав страхувальників, протидії страховому шахрайству і неприпустимості опортуністичної поведінки учасників ринку. Держава має сформувати незалежну, справедливую та компетентну контрольно-наглядову систему, спроможну забезпечити баланс між контролем за дотриманням встановлених правил і втручанням у діяльність суб'єктів страхової системи, реалізувати політику розвитку конкуренції і жорстко обмежувати будь-які прояви монополізму для забезпечення рівних умов діяльності, за яких перемагають найефективніші страхові організації. У рамках державно-приватного партнерства мають бути створені механізми рівноправного діалогу страхових організацій, страхувальників та держави з ключових питань розвитку страхового ринку, впроваджуватися освітні програми з метою підвищення страхової культури населення.

В рамках теорії організації можна розглядати інститут саморегулювання страхового ринку. Саморегулювання охоплює не лише діяльність суб'єктів страхової справи, але і їх взаємовідносини із споживачами страхових послуг. Для захисту інтересів страхувальників в багатьох країнах вводиться інститут страхового омбудсмена. Український страховий омбудсмен – незалежний арбітр, який здійснює врегулювання спорів між потерпілими внаслідок страхового випадку та страховими компаніями. Його діяльність дозволить підвищити рівень довіри до вітчизняних страхових компаній та покращити інвестиційний клімат.

У практиці господарського управління разом із інститутом саморегулювання мають місце форми регулювання, де спостерігається альянс державного і недержавного регулювання. Саморегулювання є перехідною інституціональною формою від державного регулювання до саморегулювання. Яскравим прикладом такої співпраці можуть служити експертні і консультативні ради при державних органах управління, в роботі яких беруть участь представники бізнесу, наукової громадськості. По своєму характеру вони не є безпосередніми регулювальниками. Проте рішення Рад носять рекомендаційний характер і можуть бути використані органами державного регулювання для розробки нормативних актів.

Економічними організаціями страхового ринку є: страхові та перестраховальні компанії, товариства взаємного страхування, страхові агенти та брокери, інформаційно-аналітичні структури (рейтингові агентства, незалежні актуарні центри тощо). Необхідність зниження витрат, пов'язаних з укладенням договору страхування і його подальшим обслуговуванням, породила необхідність в організаціях, що займаються оцінкою діяльності за замовленням страхових компаній і страхувальників (сюрвейсери (англ. surveyor), аварійні комісари, аджастери (англ. adjuster) тощо).

Основною задачею формальних інститутів страхового ринку є: вдосконалення нормативно-правової бази в напрямку приведення до європейських стандартів, підвищення вимог до фінансової стійкості страхових компаній та вдосконалення системи контролю за їх дотриманням. Неформальним інститутом страхового ринку, який потребує викорінення, є використання страхування для оптимізації оподаткування суб'єктів господарювання (схемне страхування).

Виступаючи відносно самостійною ланкою, частиною макроекономіки, страховий ринок у процесі свого становлення зазнав впливу широкого спектру економічних, організаційних, інституційних та інших чинників. Нова наукова парадигма біхевіористичних фінансів виникла як реакція на систематичні помилки, що виникали в межах існування традиційної фінансової парадигми [3, с. 142]. До того часу фінансова наука базувалася на постулаті раціональності індивідів, які апіорі приймають нормативно правильні рішення, і не надавала відповідей на запитання стосовно причин упровадження помилкових управлінських рішень за розробки адекватних фінансових моделей та ефективних прогностичних підходів. На противагу традиційній, біхевіористична парадигма передбачає наявність економічних ситуацій, в яких не всі учасники є повністю раціональними.

Інституційні й біхевіористські закономірності та тенденції розвитку страхового ринку в посткризовий період дедалі більше визначатимуться стратегічною метою розвитку найсучасніших економічних систем [4, с. 49]. Страховий ринок має брати більшу участь у забезпеченні ефективного переливу реального капіталу між сферами й секторами економіки. Використання цього ринку як сучасного інституційного механізму перерозподілу власності сприятиме реструктуризації національних капіталів, полегшенню процесу перерозподілу власності на користь ефективніших власників і стратегічних інвесторів. В Україні страховий ринок може та повинен відігравати активнішу роль у розв'язанні ключових проблем соціально-економічного розвитку країни.

Використання стратегічного підходу для стабілізації функціонування будь-якої страхової компанії з різним рівнем активності на страховому ринку надає можливість сформувати основні напрями та перспективи розвитку й покращення діяльності страхувальника [5, с. 159]. З позицій біхевіоризму Лагутін В. Д. пропонує підхід до поділу страхових компаній на 2 групи: «інтроверт» – компанії-лідери на страховому ринку, «екстраверт» – компанії, діяльність яких вимагає певного покращення. На основі розрахованих експрес-оцінок рекомендовано стратегії поведінки страхових компаній, застосування яких виступає рекомендацією органу державного нагляду для прийняття рішень. Для компаній першої групи пропонується орієнтуватися на модель поведінки, в основі якої лежить модель аналізу Карно. В її основі лежить припущення, що страхова компанія приймає управлінські рішення щодо обсягів і видів страхових послуг, незважаючи на поведінку інших компаній. Застосовуючи цю стратегію, страхова компанія диктує умови функціонування на страховому ринку іншим компаніям, створюючи відповідно конкурентне середовище.

Для компаній другої групи доцільним є застосування стратегії на основі моделі аналізу Сталкельберга, в основі якої лежить припущення, що одна, дві або навіть всі компанії діють на ринку з

урахуванням поведінки конкурентів. У рамках цієї стратегії виділяють 2 типи моделі: одна страхова компанія діє за реакцією Стакельберга, і вважає, що інші діють за реакцією Карно; всі страхові компанії діють за реакцією Стакельберга, і вважають, що інші діють за реакцією Карно. Для страхових компаній другої групи виділяються такі стратегії, дотримання яких може значно покращити стан та ефективність діяльності страховика:

«пасивний екстраверт» – характеризує такий аспект поведінки страхової компанії на внутрішньому страховому ринку, який передбачає активність на нульовому рівні. Об'єктивна оцінка фінансових можливостей страхових компаній із врахуванням внутрішніх та зовнішніх чинників формування конкурентного середовища дозволяє обрати оптимальну стратегію позиціонування, яка забезпечує адекватність діяльності страховиків умовам, що склалися на ринку страхових послуг [6, с. 127]. Оптимальна маркетингова стратегія передбачає визначення довгострокових цілей фінансової діяльності страхових установ та вибір найефективніших способів їх досягнення. Важливе значення для формування оптимальної стратегічної поведінки страховиків має врахування факторів впливу державного нагляду на їх діяльність. Врахування страховими компаніями сформульованого підходу до формалізації оптимальної стратегії дозволяє підвищити ефективність прогнозування та планування як продуктової політики, так і цінової, що є запорукою успішної діяльності на конкурентному фінансовому ринку.

Біхевіористський підхід пов'язаний із запровадженням Директиви про платоспроможність II (*Solvency II*), які передбачають нові правила регулювання страхового та перестрахового ринків [7, с. 33]. Ключовим положенням Директиви стосовно інвестиційної діяльності є використання страховиком принципу «розумного інвестора» (*prudent person rule*), тобто вимога розміщувати кошти лише в ті активи та інструменти, ризики яких можна належним чином ідентифікувати й оцінити та нейтралізувати їх негативний вплив на діяльність компанії. Реалізація положень Директиви значно вплине на інвестиційну поведінку європейських страхових компаній, що пов'язано з необхідністю формування резервів не лише під страхові, але й під ринкові ризики, які виникають при інвестуванні коштів у той чи інший фінансовий актив. Наприклад, якщо компанія зі страхування життя пропонує власнику страхового полісу вищий рівень інвестиційного доходу та здійснює ризикову інвестиційну діяльність, то вона повинна виконати підвищені вимоги до формування капіталу.

У цих умовах зростає важливість окремих елементів маркетингової стратегії комунікацій страховика,

зокрема реклами, зв'язків з громадськістю, прямого маркетингу, інтегрованих маркетингових комунікацій в місцях продажу, оскільки вони визначають поведінку споживачів страхових послуг та їх ефективність [8, с. 152]. Правильне використання комбінації означеного переліку комунікаційних засобів у практичній роботі страховиків сприятиме: підвищенню рівня поінформованості населення про страхові послуги конкретних страховиків, особливості їх діяльності з різних видів страхування; активізації сегмента фізичних осіб на вітчизняному страховому ринку та збільшенню користування послугами страхових компаній; підвищенню рівня страхової культури споживачів; динамізації ключових показників ринку страхових послуг України.

З позицій біхевіористського підходу процес прийняття споживчих рішень страхувальника можна представити як систему, з відповідним набором входів і виходів, яка перебуває під впливом ряду зовнішніх і внутрішніх факторів [9, с. 74]. Зовнішніми факторами виступає господарське середовище, що характеризується різними економічними параметрами. Під зовнішніми впливами ми розуміємо всю сукупність інформації, під впливом якої перебуває страхувальник, включаючи рекламу, ЗМІ, морально-етичні устої суспільства, інституціональні обмеження та інше. У той же час споживач перебуває під впливом внутрішніх мотивів і особистісних властивостей – бажань, переваг, зобов'язань і т.п. До числа внутрішніх факторів належать також первинні бажання людей і прагнення до передбачуваності й гарантованості майбутнього (родини, добробуту, особистого здоров'я тощо).

Концептуальні засади удосконалення інституціональної моделі страхового ринку України та фінансових механізмів її розвитку наведено на рис. 1.

Рис. 1. Концептуальні засади удосконалення інституціональної моделі страхового ринку України та фінансових механізмів її розвитку

Джерело: власна розробка

Метою зазначених концептуальних засад є створення інституціонального середовища стійкої динаміки розвитку страхового ринку України. Методологія дослідження ґрунтується на інституціональних теоріях (контрактів, трансакційних витрат, прав власності, суспільного вибору, організації), біхевіоризмі.

Висновки з проведеного дослідження. Обґрунтовано концептуальні засади удосконалення інституціональної моделі страхового ринку України, метою яких є створення інституціонального середовища стійкої динаміки його розвитку. Об'єктами розвитку є: фінансова інституціоналіза-

ція форм організації страхової діяльності, фінансові механізми сегментів інституціональної моделі страхового ринку, інституціональна модель посередництва на страховому ринку України, інституціональне середовище страхового ринку України. Механізмами розвитку запропоновано: адаптацію інституціональної моделі страхового ринку України до вимог ЄС, реформування пруденційного нагляду за страховим ринком, стратегії інституціональної моделі страхового ринку.

Перспективами подальших досліджень є розробка стратегій розвитку інституціональної моделі страхового ринку.

Список літератури:

1. Полчанов А. Фінансова стратегія страховика на світовому ринку / А. Полчанов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 3. – С. 75-83.
2. Алексєєнко Л. М. Інституціональна трансформація просторових фінансових інновацій / Л. М. Алексєєнко, Г. М. Ладчик // Фінанси України. – 2012. – № 8. – С. 69-77.
3. Островська О. А. Концепція біхевіористичних фінансів у подоланні кризи реального сектору економіки України / О. А. Островська // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2013. – № 5. – С. 139-146.
4. Лагутін В. Д. Інституційний і біхевіористський виміри розвитку фінансового ринку / В. Д. Лагутін // Фінанси України. – 2012. – № 8. – С. 43-51.
5. Левченко В. П. Формування оптимальної стратегії страхової компанії / В. П. Левченко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Економіка. – 2013. – Вип. 22. – С. 157-161.
6. Левченко В. П. Математична формалізація оптимальної стратегічної поведінки страховика з точки зору державного нагляду (на основі аналізу Карно) / В. П. Левченко // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер. : Економіка і менеджмент. – 2012. – № 3. – С. 124-130.
7. Козьменко О. Поведінка страхових компаній на інвестиційному ринку: досвід України та Німеччини / О. Козьменко, В. Рєєнко // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 11. – С. 30-36.
8. Балук Н. Р. Визначення впливу комунікаційних засобів на поведінку споживачів страхових послуг Західного регіону / Н. Р. Балук // Регіональна економіка. – 2011. – № 2. – С. 151-156.
9. Болотських Т. В. Особливості управління споживчою поведінкою страхувальників / Т. В. Болотських // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2011. – № 4. – С. 72-77.

Орлова О. В.

Одесский институт финансов

Украинского государственного университета финансов и международной торговли

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ МОДЕЛИ СТРАХОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ И ФИНАНСОВЫХ МЕХАНИЗМОВ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Резюме

Статья посвящена обоснованию концептуальных основ совершенствования институциональной модели страхового рынка Украины, целью которых является создание институциональной среды устойчивой динамики его развития. Объектами развития определены: финансовая институционализация форм организации страховой деятельности, финансовые механизмы сегментов институциональной модели страхового рынка, институциональная модель посредничества на страховом рынке Украины, его институциональная среда. Механизмами развития предложены: адаптация институциональной модели страхового рынка Украины в соответствии с требованиями ЕС, реформирование пруденциального надзора за страховым рынком, стратегии институциональной модели страхового рынка.

Ключевые слова: страховая компания, капитал, платежеспособность, достаточность, расчет, модель, риск, элементы, комбинации.

Orlova O. V.

Odessa Institute of Finance

Ukrainian State University of Finance and International Trade

CONCEPTUAL BASIS FOR IMPROVEMENT OF INSTITUTIONAL MODEL OF INSURANCE MARKET OF UKRAINE AND FINANCIAL MECHANISMS OF ITS DEVELOPMENT

Summary

The article is devoted to the substantiation of the conceptual basis of improvement of the institutional model of the insurance market of Ukraine, the purpose of which is to create an institutional environment for the sustainable development of its development. Objects of development are defined: financial institutionalization of forms of organization of insurance activity, financial mechanisms of segments of the institutional model of the insurance market, institutional model of mediation in the insurance market of Ukraine, its institutional environment. The mechanisms of development are proposed: adaptation of the institutional model of the insurance market of Ukraine to the requirements of the EU, the reform of prudential supervision of the insurance market, strategy of the institutional model of the insurance market.

Keywords: insurance company, capital, solvency, sufficiency, calculation, model, risk, elements, combination.